

Teodor Octavian Gheorghiu

BUZĂU

MONOGRAFIE
URBANISTICĂ

EDITURA **OZALID**

SUMAR

- 6 *Buzău. An Urbanism Monograph*
rezumat în limba engleză
- 15 Cuvânt-înainte
- 18 **1** Antecedentele Buzăului medieval. Evoluția sistemului
de așezări din zona carpaților de curbură; sec. III-XI
- 52 **2** Contextul zonal al apariției și evoluției medievale
a orașului Buzău. Scurtă istorie a urbanizării spațiului româ-
nesc extracarpatic și sud-est intracarpatic în Evul Mediu.
- 66 **3** Geneza și evoluția orașului Buzău.
Sec. XIV – începutul sec. XIX
- 120 **4** Începuturile modernității și derularea ulterioară
a procesului în spațiul românesc extracarpatic.
Începutul sec. XIX – prima jumătate a sec. XX
- 124 **5** Evoluția orașului Buzău în plin proces de
modernizare a spațiului românesc. Prima jumătate
a sec. XIX (1831) – anii '50 ai sec. XX (I)
- 142 **6** Subetapa modernizării orașelor românești
sincrone cu urbanistica europeană. Jumătatea a doua
a sec. XIX – prima jumătate a sec. XX
- 148 **7** Evoluția orașului Buzău în plin proces de
modernizare a spațiului românesc. Prima jumătate
a sec. XIX (1831) – anii '50 ai sec. XX (II)
- 178 **8** Locuirea urbană buzoiană în
sec. XIX – prima jumătate a sec. XX
- 228 **9** Sistemizări comuniste (jumătatea a doua
a sec. XX) și reconstituiri de spații și arhitecturi dispărute
- 300 **10** Diagnoză urbanistic-architecturală.
(Analiză critică) a situației actuale
- 330 **11** Concluzii generale. Realități și soluții
- 332 Anexă
Extras din studiu istoric preliminar PUG Buzău
- 362 Bibliografie
- 358 Tabla de materii

ANTECEDENTELE BUZĂULUI MEDIEVAL EVOLUȚIA SISTEMULUI DE AȘEZĂRI DIN ZONA CARPAȚILOR DE CURBURĂ; SEC. III-XI

GENERALITĂȚI

CONTEXT GEOPOLITIC ZONAL ȘI REALITĂȚI LOCALE

Sărbătorirea în 1976 a 1600 de ani de atestare documentară a Buzăului a fost motivată de interpretarea unui bine-cunoscut document istoric care evocă evenimente cu șanse mari de veridicitate, dar cu o localizare relativ incertă. Este vorba despre scrisoarea „Bisericii lui Dumnezeu din Gotia către Biserica lui Dumnezeu din Capadocia și toate parohiile sfintei biserici ortodoxe din acel loc”, la care se adaugă explicațiile primite de conducătorul Bisericii Creștine din Capadocia, Vasile cel Mare, de la guvernatorul roman al Dobrogei, Iunnius Soranus, și de la episcopul tomitan Bretanion (documente datate în 375/376), prin care se relatează moartea predicatorului creștin Sava, zis „Gotul”, din 12 aprilie 372, înecat de către vizigoți în râul Mousaios, în locul unde „dealurile se unesc cu câmpia”. Conform relatărilor respective, aici existau cel puțin două „cetăți” și mai multe sate. Mousaios este sigur râul Buzău, iar una dintre cetăți se presupune a fi antecesora Buzăului, fără a exista alte informații care să susțină această supoziție¹⁰.

Detaliind informația și încercând să stabilim amplasamentele și statutul așezărilor la care se face referire în scrisorile lui Iunnius Soranus, trebuie pornit de la cele două așezări în care funcționau preoții Sansala (*Sansalas*) și Gutica (*Gutticas*) cu care Sava avea relații. Primul, duhovnicul lui Sava, păstora în așezarea (sat sau oraș) de baștină a lui Sava, iar al doilea era preot într-o cetate-oraș („polis”, în documentul original) din apropiere. Datorită faptului că textul menționează că Sava, atât timp cât Sansala fugise din cauza persecuțiilor în „Romania” (probabil Scythia Minor – Dobrogea, atunci sub administrație romană), intenționa să meargă la Gutticas, „în altă cetate”, se înțelege că ambii prelați locuiau în orașe-cetăți aflate în zona colinară a Buzăului. De asemenea, spre râul Mousaios, undeva într-o zonă denivelată („pe malul povârnit”), în care urma să fie înecat, Sava și paznicii săi goți poposesc peste noapte într-un sat, în care există case construite din lemn, după tradiția locului. Concluzia acestei analize sumare este că, așa cum arătam mai sus, în zona Buzăului existau atunci cel puțin două polis-uri și mai multe sate.

¹⁰ Ultimele referiri și comentarii la documentele respective: E. M. Constantinescu, *Memoria pământului ...* (op. cit.), pp. 28-29, Doina Ciobanu, E. M. Constantinescu, „Atestări documentare”, în *Buzău. Mică enciclopedie istorică* (op. cit.), p. 10, iar o cercetare a contextului zonal al acestui martiriu, vezi la pr. conf. univ. dr. Ioan Mircea Ielciu, „Personalități teologice străromâne implicate în disputele teologice din secolele IV și VI: Episcopii Bretanion și Valentinian de Tomis”, în www.revistateologica.ro/articol.php?a=3844.

Acceptarea acestei realități se sprijină în ultimul timp pe o serie de descoperiri arheologice de așezări sau amenajări (inclusiv militare) contemporane cu evenimentele evocate de documentul istoric. Ele scot în evidență existența unui habitat dens, precum și amenajări defensive teritoriale sau locale, datorate, și unele, și altele, unor entități diverse. Din tot ce înseamnă locuire zonală și complexe defensive teritoriale, le voi selecta pe cele care sunt grupate în zona de influență a Buzăului, cu extinderi pe direcțiile considerate concludente pentru studiul nostru. Mă refer la aria Curburii Carpaților (de la munte până la Dunăre), despre care putem spune că definește un tip de civilizație în care s-au putut naște centre de tip proto-urban, premergătoare nașterii orașului propriu-zis.

Zona de referință a Buzăului de după retragerea Imperiului Roman la sud și est de Dunăre (Balcani și Dobrogea) concentrează aproape toate evenimentele politice, militare, etnice, cu impact social și economic și generând fenomene culturale de pe parcursul a circa un mileniu, care au avut loc în spațiul carpato-danubian. Dispariția structurilor statale romane a lăsat loc unor mișcări impresionante de populații sau a făcut posibil (după ultimele teorii) etnogeneze zonale, urmate de alte mișcări de populații. Conform cercetărilor arheologice din această arie, Roma Antică (mă refer și la scurta etapă din timpul lui Constantin cel Mare, când imperiul revine parțial în nordul Dunării) lăsa în urmă o rețea importantă de amenajări defensive, orașe și sate sau ansambluri rurale specifice, de tip „villa rustica”.

La întrebarea: care sunt populațiile care ar fi logic, în primul rând, să continue să utilizeze rețeaua satelor (eventual, și a orașelor) existente în momentul părăsirii zonei de către imperiu și, în al doilea rând, să întemeieze și să utilizeze noi rețele de așezări rurale zonale, voi încerca să răspund, în ciuda dificultăților istoriografice cunoscute, extrăgând concluziile cele mai credibile și de ultimă oră. În orice caz, răspunsul nu poate să ocolească rolul populației locale (să-i spunem, majoritar geto-daco-romanică) în continuitatea de existență a habitatului rural, într-o manieră (teritorială și cronologică) punctuală de funcționare, atât timp cât nu i se cunosc liderii sau structurile de organizare teritorială.

Așadar, între utilizatorii și întemeietorii de așezări, trebuie menționați, în primul rând, **daco-romanii** sau **dacii romanizați**, iar în teritoriul respectiv, articulat sau limitrof provinciei romane, **geto-dacii** (cu ramura lor răsăriteană clar definită – **carpii**), formând comunitatea așa-numiților „daci liberi” (contemporani ultimei perioade de existență a provinciei romane Dacia sau imediat după retragerea imperiului dincolo de Dunăre). Aceștia, singuri sau asociați altor populații mai mult sau mai puțin sedentare (active în aceeași perioadă), pot fi urmăriți ca sistem de organizare a așezărilor rurale pe teritoriul cercetat aici. Voi detecta mai jos, relativ cronologic, asocierea lor cu celelalte populații, așa cum rezultă din literatura istorică „clasică”, uzuală, cu unele comentarii privind noile interpretări, acolo unde, credibile fiind, schimbă percepția asupra unor fenomene.

Pentru **secolele II/III-IV/V**, repere sunt ocuparea zonei de către romani și formarea provinciei Dacia (105-106), părăsirea Daciei în jumătatea a doua a sec. III și ocuparea ei de către goți, precum și formarea statului hun (circa 400-454 în nordul Dunării și Panonia). Combinațiile etnice din zona Buzăului (extinsă spre vest și nord) sunt,

foarte probabile, cu **sarmații roxolani** și cu **goții** (în sudul spațiului ocupat de ei), rezultatul mixajului de populații locale și goți fiind așa-numita „cultură Sântana de Mureș-Cerneahov”, conglomerat etnic care părea că este cunoscut într-o manieră sigură, dar care suferă în ultimul timp (cel puțin, în privința structurilor sale etnice) reinterpretări radicale¹¹. La scurt timp după „episodul gotic”, puterea hunică permite așezarea în aria controlată de ea (difícil de știut dacă se întindea până în zona Buzăului) a gepizilor, longobarzilor și a altor germanici.

Pentru **secolele V-VII/VIII**, reper de început este disoluția puterii hunice (454), înlocuită în zonă cu statele gepid, ostrogot, longobard, herul etc. Repere intermediare sunt deplasarea din zonă a longobarzilor și distrugerea regatului gepid (567/568), concomitent cu formarea Kaganatului Avar, iar reperele finale sunt sosirea bulgarilor (după circa 630) și întemeierea Bulgariei balcanice de către kaganul Asparuh (676-679). Se adaugă apariția statelor slave sudice (începând cu sec. al VIII-lea). Mixajele etnice sunt, începând cu primele decenii ale sec. al VI-lea, cu **slavii** (în mare parte din teritoriu, dar mai ales în zonele sudice sau estice) și cu **bulgarii** (în spațiul sud-estic).

Pentru **secolele VIII-X/XI**, reper de început este distrugerea de către statul franc a Kaganatului Avar (circa 795/796-800/803). Repere intermediare sunt formarea statului rus (conform *Cronicii lui Nestor*, după anul 862) și așezarea ungarilor în Panonia (sfârșitul sec. IX), iar ca reper final poate funcționa prima distrugere a Țaratului (Imperiului) Bulgar de către Ioan Tzimiskes (969-976). Ca urmare a unei noi revolte bulgărești, acțiunile bizantine sunt reluate, iar primul Imperiu Bulgar este desființat de către Vasile al II-lea (circa 1018). În acest interval, cele mai stabile sunt combinațiile (în aria de referință a Buzăului) cu **slavii** și cu **bulgarii**. Este o perioadă care acoperă existența Primului Țarat Bulgar, pregătește evoluțiile ulterioare ale statelor slavilor sudici, respectiv a Ungariei și a Rusiei Kievene, fiecare participând la crearea rețelelor de așezări ale estului și sud-estului european, independent sau în relație cu Bizanțul. Începând cu mijlocul sec. X, documentele bizantine fac referiri la **pecenegi**, **cumani** și **uzi** (ultimii fiind integrați „familiei” pecenege), aflați inițial undeva în stepele din nordul mărilor

¹¹ Referitor la cultura Cerneahov (particularizată la noi prin cultura Sântana de Mureș), cercetările mai vechi concluzionau asupra contribuției masive a goților la definirea ei, un argument puternic fiind unitatea excepțională a culturii pe spații foarte întinse. Unele dintre ultimele cercetări arheologice și prelucrări de date tind să schimbe substanțial această viziune. Ele scot în relief fie participarea masivă a populațiilor preexistente în zonă – în special sarmați și/sau daci la conturarea ei (J. P. Mallory, D. Q. Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture*, Taylor & Francis, London&Chicago, 1997, p. 106; J. Matthews, P. Heather, *The Goths in the fourth century*, Liverpool Univ. Press, Liverpool, 1991, p. 90, G. Halsall, *Barbarian migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2007, p. 132), fie lipsa completă a elementelor gotice în cadrul acestei culturi care reflectă „evoluția culturilor indigene pontice – carpi și daci” sau apariția ei „print-o fertilizare mutuală a culturii Przeworsk și a popoarelor stepei” (M. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars: from the third century to Alaric*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, pp. 60-68). În spațiul nostru, există dovezi concludente că dacii romanizați se impun ca prezență majoritară în constituirea culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

Casoidă și Neagră și care vor avansa către zona care este definită în documente și cronici, deja, ca **Țara Vlahilor**.
Respectiv, pentru oameni și căni

În ceea ce îl privește pe **vlahi** (localnicii romanici), încă din secolul IX, apoi X-XI, în documentele bizantine se păstrează relatări mai presus de orice dubiu despre cei din Balcani sau din aria dintre Dunăre și Carpați¹². Prezența lor în aria sud și nord-dunăreană este un fapt sigur, atât timp cât, în anul 1185, vlahii din munții Balcani, conduși de frații Petru și Asan, sunt cei care, la Târnovo, inițiază revolta împotriva Bizanțului, mișcare care va genera Țaratul Vlaho-Bulgar, cu care imperiul încheie pace, fiind recunoscut ca stat autonom de Papalitate¹³.

Este important de precizat că, pentru intervalul de timp din sec. IV până în sec. VII și X-XI, trebuie luate în considerare și contribuțiile directe ale Imperiului Roman/Bizantin, precum și influențele acestuia exercitate dinspre Dobrogea sau sudul Dunării, atât timp cât imperiul controla efectiv teritoriile respective.

SISTEMUL ZONAL DE AȘEZĂRI ȘI AMENAJĂRI DEFENSIVE

În acest spațiu carpato-danubiano-pontic (numit în ultimul timp, discutabil, și „Bazin Carpatic”) există, așadar, sisteme succesive, continue sau discontinue, de așezări rurale și urbane, sisteme de apărare colectivă sau individuală, care pot fi atribuite forțelor politice și militare amintite mai sus. Există însă, evident, și registrul „minor” al așezărilor rurale care pot fi considerate ca aparținând exclusiv localnicilor sau unora dintre noile popoare ce apar în zonă, unele fiind asociate localnicilor. În legătură cu acest amplu spațiu de referință, se cuvin câteva observații acoperind întreaga problematică a locuirii, la scară zonală. Consider că survolarea realităților unui teritoriu mai amplu decât cel al genezei Buzăului poate completa informația fragmentară locală, putându-se găsi corespondențe (reper) necesare conturării acelor fenomene care scapă în acest moment cunoașterii directe.

Având în vedere teoriile continuității-discontinuității rețelei de așezări din spațiul românesc din perioada migrațiilor și încercând un demers atât de obiectiv cât permite istoriografia actuală a problemei, trebuie spus că, după apariția goților în întreg spațiul la care fac referire aici corespunzător secolelor III-X, se poate remarca o interesantă dinamică a habitatului, reflectată prin evoluția numărului de așezări. În intervalul sec. III-V se pot număra circa 350 (germanice mixate cu cele autohtone), în intervalul sec. VI-VII, numărul scade la circa 270 (este perioada maximei turbulențe datorate migrațiilor succesive, singură Transilvania reușind să-și mărească rețeaua de așezări), iar în intervalul sec. VIII-X crește din nou până la circa 500¹⁴.

12 M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, Ed. Corint, București, 2007, pp. 102-103 (autor al capitolului, M. Bărbulescu) și 120-121 (autor al capitolului, Șerban Papacostea).

13 *Ibidem*, pp. 122-123.

14 *Ibidem*, p. 102. Pentru sec. III-IV (așezări ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov și așa-numita „cultura tumulilor carpați”) din nord-vestul Moldovei și nord-estul Transilvaniei), la nivelul anilor '90 se numărau circa

Aceste statistici ar trebui corelate cu altele, aplicate altor părți ale teritoriului și operând cu alte intervale de timp. De pildă, pentru intervalul jumătatea a II-a a sec. VI – începutul sec. VII (după realizarea programului lui Iustinian de fortificare a Dunării), se consideră că s-a produs o mărire semnificativă a numărului de așezări în arealul est și sud-carpatic¹⁵. Sau, pentru teritoriul est-carpatic (până la Prut), se pot număra 49 de așezări pentru sec. V-VI, față de numai 38 pentru sec. VII-IX¹⁶. Statistica corespunzătoare teritoriului moldovean dintre Prut și Nistru (inclusiv Bucovina) pune în evidență un proces diferit, fiind descoperite 77 de așezări de sec. V-VII, față de 111 așezări de sec. VIII-IX¹⁷. Evident, totul depinde de numărul și stadiul cercetărilor, precum și de modul în care este acoperit acest teritoriu.

Amenajările defensive aparțin sigur imperiului (până la începutul sec. VII) și, pentru zonele în care el nu are influență directă, ele ar putea fi atribuite goșilor (sec. IV-V), hunilor (sec. V) și slavilor (începând cu sec. VIII, în ciuda „așezării” lor în zonă încă din sec. VI¹⁸), apoi bulgarilor (pentru această etapă, în sec. VII-X). Este o aserțiune care, dat fiind caracterul beligerant al acestor populații și maniera în care erau organizate, a făcut școală până în prezent, dar care ar trebui argumentată suplimentar, atât timp cât există opinii recente care pun la îndoială rapida adaptate a nomazilor la viața sedentară și utilizarea ansamblurilor militare închise de ziduri. Simpla descoperire în interiorul lor a unor artefacte sau armament aparținând ori atribuite migratorilor nu înseamnă decât o prezență a elitelor lor în aria respectivă¹⁹, care putea fi ocupată, foarte probabil, de populația locală, lipsită de aceste însemne ale puterii.

Sunt, de asemenea, așezări fortificate, care sunt datate în sec. II-III sau II-IV și care sunt, cu siguranță, datorate dacilor liberi, iar pentru sec. VIII-IX, un alt mod de interpretare a informațiilor istorice și arheologice atribuie un rol important în acest sens populației locuind în așezările culturii Dridu, adică, conform majorității istoricilor, populației locale romanizate, respectiv vlahilor, care începeau să se organizeze sub conducerea unor cneji sau juzi.²⁰

103 de situri descoperite (cf. *Istoria Românilor, vol. II, Daco-Romani, romanici, alogeni*, coord. D. Protase și Al. Suceveanu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 631).

15 F. Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2006, p. 216.

16 D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1979, harta și legenda de la fig. 1; statistica este tributară informației perioadei respective (sf. anilor '70).

17 Gh. Postică, „Civilizația din spațiul pruto-nistrean în perioada medievală timpurie”, *Studia arceologiae et historiae antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Arceologiae et Historiae Ion Nicoliti anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2009, descărcat din Academia.edu, ian. 2017, p. 368-369.

18 F. Curta, *Apariția ...*, p. 275.

19 Referitor la elitele migratoare și însemnele lor, vezi F. Curta, op. cit., capitoul „Elite și identitate de grup la nordul frontierei danubiene: evidența arheologică”, în special pp. 234-239, 269.

20 M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, op. cit., p. 102; critica acestor opinii o face, între alții, A. Madgearu, în comunicarea „Cultura Dridu și evoluția poziției României în lagărul socialist”, din

Rețeaua de orașe poate fi pusă în relație doar cu imperiul, Disoluția sau deteriorarea ei este consecința conflictelor din zona graniței respective a imperiului (corespunzătoare Dunării mijlocii și inferioare), iar utilizarea lor temporară de către noile state barbare din zonă poate fi decelată documentar (mai dificil și nesigur) sau arheologic.

SISTEMUL ZONAL ȘI LOCAL DE AȘEZĂRI ȘI AMENAJĂRI DEFENSIVE ESTUL OĂMPIEI DUNĂRII ȘI ARIA CURBURII CARPAȚILOR

În ceea ce urmează, voi încerca să ofer o imagine a rețelei zonale de așezări și amenajări defensive cartografiate, descoperite arheologic și, eventual, cercetate în ultimul timp, rețea care, pentru intervalul de timp de până în sec. V d.Hr., poate fi pusă în relație cu contextul habitatual, contemporan cu evenimentele legate de supliciu lui Sava Gotul, amintit anterior. Este firesc să se înceapă cu așezările rurale, relativ numeroase și reprezentând posibile nuclee generând direct nașterea unor orașe sau un context în care această naștere este posibilă și favorizată. Voi pune astfel în circulație liste, organizate cronologic, din zona de referință a Buzăului (aria Carpaților de Curbură).

SEC. II/III-IV/V (PÂNĂ LA MIJLOCUL SEC. V)

AȘEZĂRI RURALE

O listă completă a acestor așezări este evident că nu poate fi furnizată în acest moment; ea este tributară nivelului actual al informației arheologice; se completează și se va completa permanent, la fel cum va fi corectată prin noile investigații și descoperiri. Ca urmare și datorită faptului că nu există un repertoriu arheologic al județului Buzău, pot oferi variante ale acestei liste, așa cum apar în lucrările recente sau în listele actuale ale monumentelor istorice.

Prima variantă este extrasă din cartea lui E. M. Constantinescu²¹, în care, în **zona Curburii Carpaților**, până la Dunăre, numărul așezărilor de secol IV-V (unele, cu începuturi în sec. II-III d.Hr.) este foarte mare. Concentrând studiul în zona strictă a Buzăului (orașul și comunele Mărăcineni, Vadu Pașii, Săpoca, Țintești, Merei, Vernești, Stâlpu, Costești, Ulmeni, Pietroasele, Breaza, Năeni și Săhăteni), lista de situri arheologice (așezări, fără a contoriza necropolele izolate) este următoarea: Bădeni, Buzău (două așezări ale culturii Sântana de Mureș – sec. IV), Clondiru, Costești, Dara, Fintești (două așezări Sântana de Mureș), Gura Călnăului, Izvoru Dulce (patru așezări, din care două de cultură Sântana de Mureș, una de secol II-III și IV și una de secol IV-V, ultimele două fiind de cultură romană), Lipia (două așezări de secol IV-V, dintre care una Sântana de Mureș), Nenciulești

cadru simpozionului *History, Culture and Civilization in Southeastern Europe*, Chișinău, April 13-16, 2006, secțiunea I, *Arheologia între Știință, Ideologie și Propagandă*.

21 E. M. Constantinescu, *Memoria pământului ...* (op. cit.), pp. 159-186; lista este adusă aproape la zi (sfârșitul anilor '90).

(trei așezări, dintre care una de cultură romană), Pietroasa Mică (patru așezări de tip Sântana de Mureș și câteva necropole, inclusiv ale așezării dependente de castru), Pietroasele (cinci așezări de secol IV-V, majoritatea de tip Sântana de Mureș și câteva necropole), Pietroso, Proșca (cinci așezări de secol IV, Sântana de Mureș și ale unei populații de cultură romană), Săpoca, Sărata Monteoru, Valea Puțului-Merei, Zorești. Majoritatea așezărilor sunt atribuite fără dubii culturii Sântana de Mureș, dar există și câteva (Fântânele, Gura Călnăului, Săpoca, Sărata Monteoru și Zorești) care sunt ale unei populații de cultură romană (probabil daco-romană, dar și geto-carpică), unele avându-și începuturi în sec. II-III.

A doua variantă este conținută de Lista Monumentelor Istorice, actualizată în 2010 și 2015. Pentru aceeași arie, ea consemnează situri de secol II-III până în IV-V (ca și la precedenta listă, sunt numărate doar așezările, fără necropolele neînsoțite de așezări) în localitățile Bădeni, Buzău (trei așezări), Clondiru, Costești, Dara, Fântânele, Fințești, Gura Călnăului, **Istrița de Jos**, Izvoru Dulce (trei așezări, din care una acoperă sec. II-X), Lipia (două situri), **Maxenu**, Nenciulești, **Nișcov**, Pietroasa Mică (două așezări), Pietroasele (două așezări), Pietroso, Proșca, Săpoca, **Săsenii Vechi**, Valea Puțului - Merei, Zorești.

Comparând cele două liste, se constată că nu există mari diferențe. Prima listă conține un număr mai mare de situri în câteva localități (Izvoru Dulce, Fințești, Nenciulești, Pietroasa Mică, Pietroasele, Proșca), iar a doua conține câteva localități în plus (Istrița de Jos, Maxenu, Nișcov, Săsenii Vechi). La toate acestea, în ambele liste, se adaugă câteva zeci de necropole, informând indirect despre existența unor așezări contemporane lor.

Din analiza listelor rezultă o remarcabilă concentrare de așezări în zona Pietroasa Mică-Pietroasele și, mai redusă, în zona strictă a Buzăului. În prima arie (căreia îi aparțin și satele Bădeni și Dara) pot fi numărate cel puțin 11 situri de secol IV-V, de factură Sântana de Mureș-Cerneahov sau roman târziu, de la Pietroasa Mică („Valea Ardelenilor”, „Urgoaia” – două puncte, „Pe Vale”), Pietroasele („Pe drumul lui Puche”, „Puțul lui Puche”, „La Țapu”, „Casele Popii Nestor” și în vestul satului), Bădeni („La Gorgănele”) și Dara („marginea de sud a satului”). La ele se adaugă câteva necropole semnalând existența unor alte concentrări habitaționale și așezarea civilă din preajma castrului, cu terme și elemente de infrastructură tipic romane²².

Detalii asupra tipului de locuire corespunzătoare sec. III-V din zona Buzăului sunt obținute recent prin investigații arheologice din preajma orașului sau concentrate în comunele Pietroasele și Costești, reluând investigații mai vechi sau localizate în noi arii. La Pietroasele, în punctul „La Grădiniță” au fost cercetate o necropolă romană și o locuință carpică, în punctul „SCVV Pietroasa”, un amplu cimitir biritual de tip Sântana de Mureș, iar în punctul „a.castrum”, o locuire de tip Sântana de Mureș²³. La Pietroso, comuna Costești, în punctul

22 Gh. Diaconu, Magda Tzony, „Prezența romană la Curbura Carpaților în sec. III-IV. Semnificația ei istorică în lumina cercetărilor de la Pietroasele”, *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, vol. I, Buzău, 1983, pp. 69-77. E. M. Constantinescu, *Memoria pământului ...*, pp. 175-177; vezi și mai jos.

23 E. M. Constantinescu și colectiv, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, „Pietroasele”, CIMEC, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, passim.

„La Arman”, în ciuda distrugerilor recente provocate de șantierul de drumuri, au fost descoperite și cercetate urme importante de locuire respect pentru amonții și găti. Elemente de civilizație romană și o așezare de tip Sântana de Mureș, diferită de cea descoperită și cercetată anterior²⁴.

Evaluând global această informație arheologică, se constată că multe descoperiri (așezări, necropole, instalații și amenajări diverse) sunt caracteristice culturii Sântana de Mureș, dar există și câteva (cele mai multe având o mai lungă durată de existență) care sunt atribuite unei populații „de cultură romană”.

Mixajul acesta dintre așezările de tip Sântana de Mureș (inserată culturii Cerneahov, repet, considerată ca fiind caracteristică perioadei de dominație gotică în zonă²⁵), locuite de populația locală (geto-carpi) și goți, pe de o parte, și așezările unei populații exclusiv locală (de cultură romană, incluzându-i și pe daco-geto-carpi), pe de alta, este similar cu realitățile care transpar din relatările privitoare la martiriul Sfântului Sava. Să ne reamintim că ele vorbesc despre o populație locală, stabilă, locuind în orașe și sate, creștinată arian și ortodox (în sensul conceptului religios al momentului), alături de goți, creștinați sau nu. Șefii goți (subordonați lui Athanaric) și trupele lor militare vin de undeva din exteriorul zonei, probabil de la nord, nord-est de Buzău. De asemenea, sunt destul de clar evocate conviețuirea și respectul reciproc caracterizând relațiile dintre creștini și păgâni (indiferent de etnie), sentimente care, în cursul evenimentelor respective, devin opozabile chiar ordinelor date de șefii goți păgâni împotriva creștinilor.

Este de observat și relația dintre acest spațiu, dominat de căpeteniile gotice, și cel din „Romania” sud și est-dunăreană, atunci administrată de imperiu. În Scythia Minor, de pildă, figuri remarcabile, perfect racordate realităților de peste fluviu (în speță buzoiene), sunt episcopul Bretanion de Tomis și guvernatorul Iunnius Soranus. Pentru zona buzoiană a sec. IV (situație plauzibilă de a se prelungi pe întreaga perioadă a migrațiilor) se schițează structura unei societăți stratificate: marea masă a locuitorilor, practicând agricultura și creșterea vitelor, și elitele (gotii, în speță), pretinzând tribut și supunere și manifestându-se politic și militar în interiorul și exteriorul zonei. Prin aceasta, cred că se schițează un tablou socio-etnic care a funcționat în zonele periferice ale imperiului (intra și extra teritoriului său) și cu precădere în spațiul românesc, pe întreg parcursul perioadei migrațiilor. Este momentul să reiterez problema „elitelor”, care face obiectul multor studii recente ce reinterpretează corelarea datelor arheologice cu cele istorice, concluzionând că „identitatea de grup” și „elitele” se detașau și se construiau prin însemne de prestigiu, într-o manieră care să impună respect celor din jur. Ele nu reflectă neapărat identități etnice, adică o anumită etnie.

Concentrând cercetarea la zona strictă a orașului actual, informația este redusă și fragmentară; majoritatea datelor arheologice

²⁴ E. M. Constantinescu, S. Pandrea, „Cercetările arheologice de la Pietrosu-Costești, județul Buzău. Campania 1998”, Mousaios, V, 1999, pp. 9-14, E. M. Constantinescu și colectiv, „Pietrosu”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, CIMEC, 2000, 2002, 2004, passim.

²⁵ Despre diferențele dintre modul în care era și este percepută acum această cultură, vezi ante, nota 11.

sunt obținute într-o manieră întâmplătoare, prin observații la fața locului în timpul unor șantiere edilitare. Până în momentul de față, sunt consemnate doar câteva situri aparținând perioadei sec. III-IV și IV-V, care ar putea informa asupra unor posibile așezări contemporane cu evenimentele legate de Sava Gotul. Ele sunt, într-o ordine relativ cronologică: necropola din situl de la sud-est de F.U.M., spre gara Buzău Sud (sec. III-IV), urmele unei așezări din situl de la sud-est de F.U.M., spre gara Buzău Sud (sec. III-V), așezarea și necropola din punctul „Dispensar”, din str. Bucegi - zona Dispensarului nr. 3, până la Centrul Militar și Liceul de Arte (sec. IV) și așezarea din situl arheologic de la 1 km sud-est de Cimitirul Evreiesc, spre pădurea Frasinu, la circa 2 km sud de stația Buzău Sud (sec. IV-V). Dintre acestea, doar situl din punctul „Dispensar” este integrat centrului orașului, celelalte două fiind la sud de orașul actual.

ORAȘE ȘI CETĂȚI; FORTIFICAȚII, LINII DEFENSIVE

Problematica sistemelor defensive din zona sud-est carpatică (zona Buzăului) nu poate fi studiată izolat față de contextul mai larg (geografic și istoric) căruia i se înscrie. Este motivul pentru care încerc, în cele ce urmează, o scurtă privire de ansamblu, depășind aria strictă de investigație asumată. Ea se va opri asupra estului Câmpiei Dunării, până în sudul Moldovei și până la Dunăre, corespunzătoare, deci, în mare, Carpaților de Curbură.

CÂMPIA DUNĂRII

În perioada sec. III-V, aria respectivă are un statut destul de dificil de conturat. Incertitudinile sunt cauzate de pulsațiile imperiului în zona Câmpiei Dunării, interpretate în mod diferit de istorici și arheologi. Pe de altă parte, este o zonă care a făcut parte din provinciile nordice al imperiului (în speță Moesia Inferior, cuprinzând, în afara vestului Munteniei, estul ei și sudul Moldovei), cucerite de Traian și abandonate, aproape sigur, ca urmare a presiunii daco-sarmate din anii 117-118. Circumstanțele acestui abandon teritorial sunt relativ recent interpretate în contextul politicilor imperiale din zona Dunării de Jos din sec. II, când, ca urmare a crizei din 117-118, proaspătul succes al lui Traian, Hadrian, sosit în zona de conflict, cedează sarmaților conduși de un anume „rex” Câmpia Română, de la Limes-ul Transalutanus până la Dunăre și sudul Moldovei. În paralel, împăratul cedează sarmaților vestici o parte din Dacia și, pentru protecția Câmpiei Dunării, refortifică acel Limes Transalutanus și anexele sale, pacea fiind astfel menținută până la Războaiele Marcomanice, declanșate în 166²⁶. Zonele corespunzătoare Daciei Inferior (Oltenia și Muntenia de până la Limes-ul Transalutanus) au fost stăpânite de imperiu până la retragerea din jumătatea a doua a sec. III, iar după aceasta, sub forma unor enclave izolate, având drept centre principalele orașe fortificate de pe malul nordic al Dunării.

Acestor fenomene li se adaugă recucerirea temporară, în prima jumătate a sec. IV, a unui fragment din nordul Dunării, de către Constantin cel Mare. Asta înseamnă, după cum arătam anterior,

²⁶ C. Croitoru, „Aspecte politico-militare ale prezenței romane la Dunărea de Jos în secolul II d. Hr.”, *Erasmus*, 13/2002, passim.

nu numai o relație de lungă durată cu imperiul, ci și continuități de funcționare ale elementelor defensive. Și unele, și altele sunt dificil de datate cronologic, cu atât mai mult în contextul penetrării unor migratori (sarmați și goți, în special).

În cele ce urmează, mă voi referi la acele elemente de fortificare care sunt posterioare Retragerii Aureliene.

Principalele complexe defensive ale zonei sunt valurile de pământ numite „Brazda lui Novac”, de nord și de sud, traversând de la vest la est Câmpia Română. Este sigur că ele nu pot fi contemporane cu Limes-urile Alutanus și Transalutanus, pentru că le traversează și le anulează efectul defensiv. Valul de nord pare a fi cel mai târziu și cel mai important, având o continuitate spațială remarcabilă. În vest, pornește din apropierea fortului roman („quadriburgium”) din Hinova, iar spre est i se pierde urma în zona Ploieștiului. Pentru traseul de dincolo de Ploiești, spre Buzău-Galați, sunt evocate câteva documente cartografice și periegehe de secole XVIII-XIX care îl detectează până în punctul în care se articulează Valului Gălățean (Traian-Tulucești)²⁷. De pildă, o hartă olandeză din 1791 îl figurează (denumindu-l „fosa Traiani”) din zona Turnu Severinului (poate Hinova) până la Galați²⁸.

În legătură cu cronologia „Brazdei”, sunt avansate trei ipoteze: sec. I, II și IV, mai probabil fiind secolul IV, în timpul lui Constantin cel Mare²⁹, în circumstanțele amintite mai sus, prilej de revitalizare și a habitatului de factură daco-romană din Câmpia Dunării. Celor trei variante de datare „clasice” li se adaugă varianta sec. VII-IX, „Brazda lui Novac” fiind ridicată, susțin câțiva autori bulgari care propun această variantă, de Kaganatul-Țaratul Bulgar, în ipoteza, hazardată și puțin probabilă, de a-și fi delimitat astfel teritoriul de la nord de Dunăre³⁰.

Controlul roman la nord de Dunăre (dificil de precizat exact pentru ce perioadă) este probat de existența câtorva castre la est de Limes-ul Transalutanus: Dichiseni (la est de Călărași), Răzvani (între București și Călărași), Filipcești (în nordul Bărăganului, la est de Făurei), Piuia Petrii (situl Târgului de Floci, la vărsarea Ialomiței în Dunăre), Târgșoru Vechi (S-V de Ploiești), Mălăiești (nordul Ploieștilor), Drajna de Sus (lângă Vălenii de Munte). Există, apoi, o concentrare de posibile fortificații romane în zona Prahova-Buzău: Gherghița, Rădulești, Orația și Filipcești (Prahova) și Năeni, Șarânga și Ciolan/Ciolanu (Buzău)³¹. Bineînțeles, se

27 D. Tudor, *Oltenia Romană*, Ed. Academiei, București, 1968, care îi urmărește traseul (pp. 251-256), evocând cercetările amănunțite de teren ale lui Pamfil Polonic.

28 Harta amintită de D. Tudor (vezi nota anterioară) este republicată și comentată recent de C. Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (II), Terminologie relativă*, Ed. Istros, Brăila, 2007, p. 242, fig. 32.

29 R. Florescu, H. Daicovicu, L. Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 67 (cu toate variantele de datare), D. Tudor, op. cit., pp. 256-258 (opinând pentru sec. IV), T. O. Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România*, Ed. Tehnică, București, 1986, p. 14 (considerând-o de sec. IV, perioada lui Constantin, după recucerirea nordului Dunării, prilej cu care se reabilitează castrele de la Răcari și Slăveni).

30 C. Croitoru, *Fortificații ...*, (I), p. 45 și nota 102, unde se amintește inclusiv critica declanșată în istoriografia bulgară de această ipoteză.

31 C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, Ed. Științifică, București, 1974, pag. 90, C. Croitoru, *Fortificații ...*, (I), p. 51.